

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

A görögkatolikus egyház istentiszteleti formái

4. Az alkonyati zsolozsma (vecsernye)

A nap megszentelésének köre a keleti szertartásban —az ószövetségi logikát követve (vö. „És lett este és reggel: első nap”, Ter 1,5)— este, az alkonyati zsolozsmával vagy kőzismert szóval a *vecsernyével* kezdődik, amely a nyugati szertartásban a vesperásnak felel meg. Úgy is mondhatnám, a vasárnapok szombat estével kezdődnek, az ünnepek pedig az előesti alkonyati zsolozsmával. Keleten a vecsernye vetekszik rangban az eucharisztikus liturgiával. Nemcsak a papság köteles végezni valamiféle breviárium formájában, hanem a hívek is jól ismerik, szombat és vasárnap este, az ünnepek előestéjén és délutánján nyilvános istentisztelet keretében végigéneklük a közösségek.

A nap megszentelésének köre —mint korábban említettük— Keleten *üdv-történeti ívet* fut be, ennek megfelelően a vecsernye mintegy adventi, ószövetségi jelleget hordoz, főképp állandó részeivel (hiszen a változó részek már egy-egy ünnepkörhöz, egy-egy szent tiszteléséhez fűződnek). Ott van mindjárt a „szokásos kezdet” után a *kezdőzsolttár*, amelyben az imádkozó Ószövetség szólal meg, leggyakrabban a fenséges 103. zsolttár, amelyben a teremtett világ jelenik meg, a kozmosz, középpontjában az emberrel (az Úr „a holdat időmértékül teremté”), és az ember, aki Isten-központú („Mely igen fölségesek a te műveim, Uram! ...”)

A zsolttárt a *békességi ekténia* követi, amely minden nagyobb istentiszteleti egységben helyet kap, ennek a „kivonata” Nyugaton a Kyrie, Keleten azonban az ekténiák mind a mai napig őrzik párbeszédes jellegüket: a konkrét kérésekre, könyörgésekre mintegy a hívők közössége adja jóváhagyását.

Az ekténia után az *Uram, tehozzád utáni sztichirák* (verses énekek) következnek. A 140. zsolttár néhány sora alatt fontosabb alkalmakkor a liturgiát végző végigtömjénezi a templomot, ami Keleten mindig a bűnbánat kifejezője. A *sztichirázás* pedig a sajátos keleti énekmód egyik fontos eleme: az előverseket zsolttárszövegek alkotják, ezzel hangolja rá az énekrész a híveket a soron következő verses énekekre, amely a Nyolchangú énektár (az Oktoechos) mintadallamai szerint épül fel. A sztichirák leginkább a vecsernyében és a reggeli zsolozsmában kapnak helyet. Egy-egy ünnep anyagában az igazi tartalmi és formai változatoságot a sztichirák jelentik. Az ún. *typon* pontosan megszabja, mikor hány sztichirát kell venni, milyen arányban kell szerepelnie egy-egy ünnepnek,

szentnek, stb., és mivel zárul a sztichirák sorozata (az utolsóelőtti pl. „Dicsőség-re”, az utolsó strófát „Most és ...” előversre kell énekelni). Kiemelkedő jelentőségű sztichira egy-egy hangon belül a szombat esti „dogmatikon”, a megtestesülés vagy a Szentháromság titkára utaló ének.

A sztichirák és a „Bölcsesség, igazhívők!” felszólítás után a bemeneti vers, a Szent Szofrónnak tulajdonított *Enyhe világossága* ... kezdetű himnusz következik, amely szentháromságos keretbe, az Atya és a Fiú közötti tükröződési folyamat magasába emeli az esti megemlékezést. Majd —áldás és az isteni Bölcsességre való újabb utalás nyomán— ismét sajátos műfajra, a zsoltárból szőtt *prokimenre* kerül sor. A körmenet és az azt követő prokimen eleme más istentiszteleti formákban, így az eucharisztikus liturgián is helyet kap. A bölcsesség fogalma az isteni kinyilatkoztatásra utal, ez az istentiszteleti egység rendszerint szentírási részletet vezet be, sok esetben itt, a vecsernyén is. Jó tudni, hogy Keleten az eucharisztikus liturgián nincs ószövetségi olvasmány, ám a vecsernye keretében megjelenik az ószövetségi kinyilatkoztatás, a már jelzett üdvörtörténeti szempontnak megfelelően. Külön tanulmányt érdemelne, melyik ünnepre melyik szentírási részlettel —előképpel, „előábrázolással”— készítének fel a keleti vecsernyék.

A bemeneti ének után a *hármás ekténia*, majd az *Add, Urunk* kezdetű ének következik, amely az esti bűnbánatot ismét szentháromságos keretbe ágyazza, s végül a *teljesítsük ...* (vagy *kérő*-) ekténia. Nagyobb ünnepek előestéjén a *kérő*-ekténia után újabb istentiszteleti forma, a *lítia* iktatódik be, amelyről egy másik alkalommal szólnunk. Ha nincs *lítia*, újabb sztichira-sorozat, az *előverses sztichirák* következnek, amely megnevezés kissé megtévesztő, mert épp az első versszak előtt nincs elővers, de ez az elnevezés különbözteti meg a már említett első sorozattól. Az előverses sztichirák az „Uram, tehozzád” utániakhoz hasonlóan szigorúan megszabott rend szerint épülnek fel, szintén a keleti énekművészet csúcsát jelentik.

A sztichirák után a vecsernye állandó részeinek talán legjellegzetesebb darabja következik: Szent Simeon éneke (Lk 2,29–32), a *Most bocsásd el*, amely a nyugati zsolozsmában (a kompletóriumban) is helyet kapott (Nunc dimittis). Ez foglalja össze tehát leginkább a vecsernye mondanivalóját: Simeon és az egész Ószövetség Megváltó-várásának felidézésével készülünk fel újra és újra Krisztus eljöttére, első és második eljövételének átélésére egyaránt.

Simeon éneke után a *tropárok* következnek. A tropár, a diadalének a sztichira mellett a másik verses eleme a keleti énekművészetnek. Tömörebb, himnikus megfogalmazású ének, nem a történetekre, hanem az eszmékre helyezi a hangsúlyt, egy-egy ünnep lényegét, üzenetét fejezi ki. Rendszerint három tropár sorakozik egymás után, amelyeket Dicsőség ... és Most és ... kezdetű elővers köt össze. A tropározás a többi istentiszteleti formában is megjelenik, az eucharisztikus liturgián a tropár —vagy tropárok— a kevés számú változó részt képviselik. Egy-egy hangon belül ugyanúgy megvannak nemcsak a sztichirák, de a tropárok mintadallamai is.

A vecsernye —mint más egységek is— *elbocsátóval* zárul, rövidebb vagy hosszabb formában, az ünneptől függően. A papi elbocsátó imádságból nemcsak a szentek hierarchiáját ismerhetjük meg, hanem a megtestesült Ige legfőbb tulajdonságait is: hogy „irgalmas és emberszerető”. Az áldozópap az elbocsátó áldással e hozzánk lehajló, emberszerető Isten áldását közvetíti.

Cselényi István Gábor

A következő írást a „Mise-reszponzóriumok könyve” —mely az „Éneklő Egyház” hasonló műfajú tételeinek gyűjteményelődje— bevezetése alapján a Szerkesztő állította össze.

Az olvasmányközi énekek

Liturgikus hely és funkció

A keresztény liturgiának —még az Ószövetségre visszamenő— egyik alapeleme az olvasmányokat egymástól elválasztó zsoltározás. Legősibb módja a *traktus*-éneklés volt: szólóénekes által előadott, a nép figyelmével kísért díszes zsoltárrecitáció. A zsoltárszövegnek ilyen egyvégtében való előadása a nagybőjti és halotti misékben őrződött meg, ahol a komoly, szigorú, kopár tartalmi-hangulati kifejezőmód jellegét nyerte. Az olvasmányközi ének klasszikus műfaja a *gradu-ale*, mely díszes, elmélyedésre készítő dallamával, az ambó-lépcsőn álló szólóénekes és a kórus hangjának váltakozásával a mise egyik zenei csúcspontja. Áradó dallama és refrénes előadása szerint rokon vele az *alleluja*, melyhez az első évezred végén az ünnep tartalmát költőien megéneklő, dogmatikus mélységű *szekvencia* kapcsolódott. Egyes —nem egészen világos— irodalmi utalások alapján úgy látszik, hogy kezdetben néhány helyen egyszerűbb dallamú refrénes zsoltározást (*responorium breve*) is énekeltek olvasmányközi énekként.

A *gradu-ale* és a többi olvasmányközi ének nem csupán szünet-kitöltő, vagy cselekmény-kísérő tétel, hanem önálló, elmélyedésre indító, szemlélődő liturgikus rész, a mise egyik nyugvópontja. A szó és a dallam sajátos összefonódása, a melizmatikus énekmód vagy a felelgetés által meghosszabbított idő egyaránt az elmélyedést szolgálja. A celebránsnak is nyugodtan ülve kell figyelnie és elmélkednie az ének fölött, s csak az *alleluja* (vagy *szekvencia*) végén készül az evangélium olvasásához.

Szövegük szerint a klasszikus liturgia olvasmányközi énekei a többi változó énektételhez (*proprium*) illeszkedve mélyednek el hétről-hétre a liturgikus idő gondolatkörében. Néha közvetlenül utalnak a megelőző olvasmányra is, de ez *nem annyira lényeges elemük*, mint azt egyes liturgikus írók bizonyítani — s az *Olvasmányok könyvének* (*Lectionarium* 1970) rendje megvalósítani— igyekeztek. Az olvasmányokkal közvetve: a liturgikus idő, liturgikus nap gondolatkörében, s a többi énekekkel együttvéve találkoznak. Az Egyház által ősidők óta kitűnően megválogatott 2–3 zsoltárversről van tehát szó, és csak traktusok esetében időnként hosszabb zsoltárszakaszokról.